

A nemzetfogalom közjogi vonatkozásairól Szerbiában

1. Szerbia 2000 után a „konstitucionális politika” fázisába került.¹ Ezek a fázisok általában roppant fontosnak bizonyulnak egy politikai közösség számára, amikor az adott közösség megfogalmazhatja és újrendezheti a fundamentális értékek rangsorát. Nyilvánvaló, hogy e periódusokat az a lehetőség jellemzi, hogy az adott politikai közösség meghatározza a kollektív politikai identitást. Ugyanakkor, bizonyosnak tekinthető, hogy Szerbiában fennállt egy aszimmetria a kollektív azonosság meghatározására irányuló igények és a legitimitásra vonatkozó imperatívuszok (közjavak, gazdasági racionalitás) között.

A politikai változások után ugyanis, erőteljesen merült fel az igény, hogy Szerbiában a kollektív azonosság újfajta tolmácsolásban jelenjen meg; ezt az igényt osztotta a politikai elit része (noha más és más motívumokkal). A nemzetfogalom közjogi távlatából tekintve itt az a kérdés merült fel, hogy mi képezi az alkotmány alkotmányelőtti forrását (ez a konstituáló hatalom). Nekünk látnunk kell, hogy ez a kérdés óriási jelentőségű a nemzet közjogi definíciójában, hiszen az ezzel kapcsolatos viták egy politikai közösség létrehozásakor jönnek létre. A feltett kérdést illetően kétfajta válasz létezik Szerbiában, és ezeket fogom rekonstruálni az ideáltípusok logikájának segítségével.

Az első válasz (A) szerint jelentékeny különbségek fedhetők fel Szerbia és a nyugat-európai országok között. Mert a modern európai országok harmonizálták a hatalom duális szerkezetét, pontosabban, egybehangolták a nemzeti-etnikai vonatkozások prepolitikai egységét az univerzális alapokon nyugvó politikai-konstruktív-szerződéses eszmékkel. Röviden a szerbiai kisállamiság „nyomorúsága” nem teszi lehetővé a nacionalizmus és a liberalizmus közötti „munkameg-

¹ A neoföderális elmélet szerint (B. Ackerman) a konstitucionális politikát a tömeges mobilizáció és a polgári erények meghatározott kombinációja jellemzi, amelyek kivételes pillanatokat jelentenek egy társadalom életében.

osztást” a kollektív identitás alakításában. Ez a tény azt jelenti, hogy Szerbiának le kell mondania a nemzetre vonatkozó szimbolikus referenciális pontokról, méghozzá annak érdekében, hogy megvalósítsa az egyenlő jogú állampolgárok közösségét. Legalább három ilyen elvet lehet kiemelni, amelyek szerepet játszottak ezen érvelésekben. Az első (lényegében egy történelmi-tapasztalati érv) arra vonatkozott, hogy Szerbiában a közelmúltban instrumentalizálták a nemzet jelentéskörét. Másképpen szólva, miután a nemzet nevében kiterjedt erőszakcselekményeket követtek el az elmúlt évtizedben, nem lehetséges egy „civilizált közösséget egy prepolitikai egység alapján megkonstruálni”.² Ami azt a tényt is magában foglalja, hogy egy új kezdet, a nemzet szilárd konstitucionális tolmácsolása attól függ, hogy az új elitek mennyire hajlandók a régi rezsim, a közelmúlt regresszív tendenciáinak jogilag közvetített „elnyomására”. A másik ok normatív jellegű, miszerint Szerbia heterogén közösséget képez, vagyis fennáll a multikulturalitás normatív távlatai kialakításának a szükségessége. Ugyanakkor a liberális, demokratikus és multikulturális imperatívuszok közötti viszonyok korántsem egyértelműek, viszont Szerbiában híján vagyunk az erre vonatkozó reflexióknak a nyilvánosságban. A harmadik ok azokra a fonák aspektusokra utal, amelyek szerint a szerb nemzet erőszakos homogenizációja valójában a nemzet szétforgácsolódását eredményezte. A konfrontatív, indulatokra apelláló hanghordozás a múlt század kilencvenes éveiben oda vezetett, hogy a megosztó beszédmódról nem könnyű az egyesítő nemzeti beszédmódra átállni. Minthogy a politikai és a gazdasági elit elvakultan igyekezett fenntartani a nemzeti integrációt, a válságsorozatokat a politikai közösség etnicizálódásához vezettek. In summa: Szerbiának le kell mondania a nemzetileg közvetített politikai közösségről.

A másik válasz (B) szerint a Milošević-rezsim „kompromittálta” a nacionalizmus fogalmát, ma pedig az a feladat rajzolódik ki, hogy ki kell aknázni az újrafogalmazott nacionalizmust az integráció, a nemzeti újraegyesítés érdekében.³ E szerint a polgári elvek alapján újraértelmezett nacionalizmus a modernizáció

² M. Podunavac: *Ustavni konsensus u postkomunizmu: slučaj Srbija* (Alkotmányos konszenzus: Szerbia esete) (kézirat), akinek ezúttal köszönöm, hogy rendelkezésemre bocsátotta kéziratát. Egyébiránt ezt a gondolatmenetet hangsúlyozta még a múlt század nyolcvanas éveinek végén Đindić, a később meggyilkolt miniszterelnök is politikai-filozófiai esszéiben. Hobsbawm határozta meg Szerbiát afféle kivételként a „modernizációs szabály kapcsán”, E. Hobsbawm: *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge, 1990, 75–76.

³ S. Antonić: *Nacija u strujama prošlosti, ogledi o održivosti demokratije u Srbiji* (A nemzet a múlt áramaiban, a fenntartható demokrácia Szerbiában). Beograd, 2003, 160–162, 168. Az idézett szerző szerint a nacionalizmus indexe a legkisebb Európában.

ösztönzője lehet. Ez a nacionalizmusprogram, noha deklaratívénem nyilatkozik a kisebbségek ellen, azt a véleményt képviseli (különböző történelmi analógiák alapján), hogy a demokrácia sikeres projektumai az egynemzetű államokhoz kapcsolódnak. A fennálló nemzeti heterogenitás kapcsán a szerb nemzetnek az újratolmácsolás homogenizáció alapján kell felerősödni. Másképpen szólva ez az irányulás a nacionalizmus normalizációjáért száll síkra, és a közvetlen múlttal való szembenézést empirikus kérdésnek minősíti, amelynek rendkívül kis szerepet kell játszania az integráció kérdésében. Míg az A válasz a nemzetfogalmat illetően elengedhetetlennek tartja a múltra vonatkozó politikai-erkölcsi reflexiót az integrációban, addig a B válasz szerint a nemzet nevében elkövetett erőszakcselekményekkel kapcsolatban csak jogtechnikai és pragmatikai megfontolásokat kell érvényre juttatni. Kulcsfontosságú, hogy az utóbbi szerint az államnak nem a társadalmat, hanem a nemzetet, ergo, a többségi nemzetet kell integrálnia, a kisebbségekkel kapcsolatban csupán jogviszony áll fenn, és ezt az európai intézményes szerkezetek követelése határozzák meg.

Nos, ha megkíséreljük végiggondolni a posztmiloševići kor eleddig kibontakozó történetét, rögvést nekiütközünk annak az arendi gondolatnak, amely a kezdet szimbolikus súlyáról beszél. Ugyanis a szimbolikussá formált kezdetteremtés nemcsak kronológiai időleágazás, hanem egy új, emberek közötti tér alapítása. Különleges időpont, amely új politikai elbeszélés felé nyit ajtót. Factum brutum, hogy Szerbiában elmaradt ez a kezdetteremtés. Ugyanis, a kezdetalkotás kollektív dimenziója az, hogy meghatározott konszenzust igényel az együttlevők között, amely egyúttal a kézenléletet jelenti arra, hogy a szabályvezérelt élet normái fognak irányítani bennünket. Nem szabad túlfeszíteni ezt az állítást úgy, hogy a kollektivitás tagjaihoz valamilyen hiposztázált tudatosságot kapcsolunk. Mert a konszenzus, amelyről beszélek, azt jelenti, hogy fennáll az elvek olyan halmaza, amelyhez kötődünk, és folytonosan értelmezünk. Hiszen a konszenzus számtalan vonatkozása csak később jut napvilágra, afféle értelmezendő alapként, amely a demokratikus eljárásokban fejeződik ki.

Azt senki sem kérdőjelezte meg, hogy a szerbiai helyzetet a kormányozhatatlanság jellemezte, hiszen hiányoztak azok a stabilizált jogi keretek, amelyek szisztematikus jellegükkel biztosították volna az átmenet intézményes orientációját. Különösképpen a közigazgatás és a bíróság kapcsán volt tetten érhető ez a deficit, amihez hozzá kell adni a kaotikus parlamentarizmus karakterjegyeit is. Ugyanakkor a hiányos állapotokat magyarázó okok értelmezése és a negatív állapotok felszámolását célzó intézkedések kivetítése az egyetértés hiányára vallott.

Koszovó, különböző módon, ám állandóan szerepet játszott.⁴ Nemzetpolitika, alkotmányozás, hagyomány, a múlt kritikai feldolgozásának kérdéskörei forrtak

⁴ E. Gordy: *The Culture of Power in Serbia: Nationalism and the Destruction of Alternatives*, University Park, PA, The Pennsylvania University Press, 1999, 11. N. Miller: *Postwar Serbian Nationalism and the Limits of Invention*. Contemporary

és forrnak itt egybe. A kormány retorikája, a deklaratív állásfoglalások, a régi szövegek labirintusaiba való belemerevedés, a nemzetközi közösség kioktatása szilárd jövőkép hiányáról tanúskodnak.

Nos, a szerb társadalom és politikai élet elmúlt néhány évére változatlanul érvényes, hogy:

a) a nagy társadalmi opciókat, magát a nemzeti érdek kategóriáját nem sikerült a konszenzusos egyeztetés módszerével szilárd alapokra helyezni, ami folytonos válságot gerjeszt a kollektív azonosság tekintetében,

b) ebből következőleg (is) a politikában alig jelenik meg a közjó követelménye, és sokkal meghatározóbb a láthatatlan csoportérdekek eredőjének a hatása,

c) fennáll a gyenge állam, amely nem képes megszervezni a társadalmat, és a „társadalom, amely nem nőtt fel az állam megszervezésének feladatához”, azaz Szerbiában reprodukálódik⁵ gyenge állam/gyenge társadalom ördögi köre;

d) a szerbiai hatalmi szféra lehetővé teszi a hatalmi ágak közötti átjárásokat, ami akadályozza a hatalom felosztására vonatkozó elv érvényre jutását.

e) a civil társadalom nincs az intézményesülésnek azon a fokán, hogy érdemben tudja befolyásolni a politikát.

Szerbiában a kezdet helyére a prepolitikai múlt maradványai nehezültek. Amikor az értelmezők arról írtak, hogy túlságosan erőteljes a kontinuitás a 2000 után kibontakozó állapot, a „reformtársadalom” és a miloševići korszak között, akkor voltaképpen csupán következményeket észlelnek. Csak azt mondják, hogy visszafelé pillantva ragadhatjuk meg a miloševići rendszer hatalomelosztásának lényegét, hiszen az túlélte hordozóját. A különbség azonban, hadd tegyem hozzá, abban rejlik, hogy a miloševići rendszer mélységesen leegyszerűsített tapasztalati világokat hozott létre, határvonalakat teremtett a társadalmi diskurzusokban. Ennek okán, a beszédfordulatok grammatikáját a Mi és az Ők ellentétpárja határozta meg. 2000 után ezek a határvonalak elmosódtak, a kognitív egyszerűsítés a múltba süllyedt, a sajátos jegyek helyébe kétértelműségek kerülnek. A dihotomikus hatalmi világot felváltotta a szövevényes komplexitás, amely redukálhatatlannak tűnik.

A Milošević-ellenes front politikai elitjei, amelyek ellenzéki pozíciójuk ellenére ezernyi szállal kötődtek a rezsimekhez, a kezdet kezdetén eltékozták a lehetőséget. Az alkotmányosság fundamentumainak lerakása, a megfelelő törvények életbe léptetése helyett már a kezdet pillanatában belemerevedtek a rezsimek romja-

European History, 2004, 13, 2, 151–169. S. K. Bhaumik et al.: Ethnic conflict and economic disparity: Serbians and Albanians in Kosovo. *Journal of Comparative Economics*, 2006, doi:10.1016/j.jce. 2006. 07. 002.

⁵ J. Djurić helytállóan fejtette ki, hogy a kilépés csak abban található meg, hogy a „szerbiai polgárok döntést hoznak arról, hogy felszakítsák ezt az ördögi kört” (mármint a gyenge állam és a gyenge társadalom között). Zadnje dvorište tranzicije (Az átmenet utolsó zeg-zuga). *Filozofija i društvo*, 2005, XXV, 262.

inak fenntartásába, az érdekharcolók szövetségébe. A nyertes mindent magával ragad (winner-take-all), és ahogy régen mondták, körbehordozza a zsákmányt. Az állam, itt ugyanis zsákmányként szerepel: az új hatalomtartók diadalmenetében ott látjuk a hatalom áthagyományozásának igényét, miszerint a hatalmi javak az egyik kézből a másik kézbe kerülnek. Pedig az ilyen esélyek csak egy pillanatra villannak fel. Világosan kell jelezni: Szerbia a nemzetfogalom közjogi artikulációja kapcsán híján volt az alapító politikai konszenzusnak, a politikai erőter szereplőinek polarizáltsága roppant akadályként jelent meg.

Amikor az érdekérvényesítés jogi-politikai keretei után érdeklődünk, mindenképpen említést érdemel, hogy Szerbia egyedülálló példát jelent az átmenet országai között, mert a politikai, gazdasági változások a megfelelő alkotmányos alapok nélkül mentek végbe. Ugyanis az átmenet során jegyezhetünk olyan országokat is, amelyek csupán a régebbi alkotmányos rendszer részleges változására vállalkoztak, ám ezek esetében is arról kell szót ejteni, hogy az alkotmányos rend gyökeresen módosult.

Aligha szükséges részletesen felsorolnom azokat az okokat, amelyek magyarázzák az átmenet elodázását Szerbiában a kilencvenes években, nehezebben érthető az alkotmányos rend megváltoztatásának elmaradása az új évezred első éveiben. Az okok egy része Szerbián kívüli, nevezetesen a montenegrói hatalom kiválási törekvéseire kell gondolni, ami befolyásolta az alkotmányozási körülményeket, legalábbis akkor, ha figyelembe vesszük a politikai elit önértelmezését.⁶ A második ok azonban a 2000-ben győzedelmes politikai tömbön belül vékonyodó konszenzushoz utal bennünket. Más szóval élve, az évezred első éveit egyaránt jellemezte a szerb/montenegrói föderációnak és a politikai eliteknek a válsága.⁷ A következő (nem ok, hanem) aspektus, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni,

⁶ Minthogy Montenegró önálló állammá alakult, ez a kifogás lényegtelené válik, legfeljebb egyike a magyarázó aspektusoknak.

⁷ Hadd említsem meg, hogy a politikai stratégiaalkotás válsága alkalomadtán milyen módon nyilvánult meg. 2003-ban jegyezhetjük az alkotmányváltoztatásra vonatkozó kezdeményezést. Ugyanakkor hiányzott az alkotmányváltoztatást célzó procedúrákra utaló egyetértés, ami a legalizmus és/vagy politikai akarat viszonylatát taglaló végeláthatatlan diszkussziókba torkollott. A Đinđićhez kapcsolódó politikai tömb a politikai akarat konstituáló jelentőségét emelte ki abban a környezetben, amelyben a jogi normák működési gyakorlatát a Milošević-rezsim határozta meg. A Koštunica által fémjelzett koncepció viszont az utóbbi elgondolást megengedhetetlen „reformprakticizmusnak” minősítette, amely megkérdőjelezi a jogi keretek szilárdságát, és az alkotmányjogi kontinuitás elvét nyomatékosította, S. Samardžić. *Osnovna državna pitanja, in Četiri godine tranzicije u Srbiji (Az átmenet négy éve)*. Beograd, 2005, 413. Mi sem jellemzőbb, hogy az új alkotmánnyal kapcsolatban pontosan ez a mozzanat képviseli a legfontosabb ütközőpontot, mármint hogy túlságosan erős a kontinuitás a korábbi periódushoz képest.

a területi definiálatlanság, a határokkal kapcsolatos bizonytalanság. Koszovó, a valamikori szerb tartomány sorsa még mindig bizonytalan, nemzetközi diszkusziók, megállapodások tárgya. Márpedig a területi meghatározatlanság egyértelműen kerékkötőt képez a közjogi nemzetfogalom kiérlelésében.⁸ Ugyanakkor a 2006 őszi életbe lépett alkotmány kapcsán, a szerb politikai elit legnagyobb része nem a nemzetfogalom tisztázásának szükségességére hivatkozott, hanem arra a vitatható tényre, hogy az új alkotmány pozícióerősítő lesz a Koszovóra utaló politikai megegyezésekben. (Hiszen a határokat nem alkotmányok révén határozzák meg, alkotmányos aktusok révén nem lehet kieszközölni a nemzet területi meghatározottságának megőrzését vagy megváltozását).

A 2006-os alkotmány ugyan elvileg egy új állam (Szerbia) konstitucionális kereteit hivatott körvonalazni, ugyanakkor a szöveg megtekintése után az a benyomás alakulhat ki, hogy a szerb politikai elit bizonyos politikai-jogi szukcesz-szióban gondolkodott. Az új alkotmány preambuluma a szerb nemzet államha-gyományára hivatkozik, valamint a nemzetek egyenrangúságát hozza szóba. És itt teljesen evidens, hogy a nemzeti területre vonatkozó referencia a legfontosabb pont, mert a szöveg elemzése azt mutatja, hogy nem az egyenrangúság hitelesí-tése a mérvadó, hanem Koszovónak a Szerbiához való területi tartozása képezi a gerincet. Ez az irányulás nem váltotta be azok reményét, akik úgy vélték, hogy a politikai társadalom újrászerveződésében Szerbiában a nemzet nem lehet a de-mokratikus politikai közösség szubsztrátuma. Más szóval élve, az alkotmány in-kább a B válasz szellemét tükrözi.

2. Most hadd rögzítsem azokat az alkotmányos vonatkozásokat, amelyek min-denképpen befolyásolják a kisebbségi érdekérvényesítés lehetőségtartományait:

a) alkotmányos alapelvek vagy alapvető elvek. Itt, e szimbolikus-deklaratív részben szükség mutatkozik a modern konstitucionalizmus univerzalista orientá-

⁸ Ugyanis ha követjük a mérvadó értelmiségiek megnyilatkozásait a múlt század elején, úgy azt látjuk, hogy a súlypontváltás praxisa annak megfelelően alakult, hogy az állam intézményes erejét milyen módon lehetett hatékonyabban elérni. Ezzel a ténnyel lehet magyarázni, hogy Jovan Cvijić, a nagy szerb tudós, amikor a Balkán-háborúk idején a tengerre való kijárat megszerzéséről volt szó, akkor a következőt írta: „a nép akkor lel-kesül fel, amikor arra a földre lép, amely a múltban az övé volt, akkor lelkesedik, ami-kor újra annak a hagyománynak a közelségébe kerül, amelyet valaha birtokolt”. Ez a gondolata a történelmi jog érvényességét idézi. Viszont, amikor az államnak a nyugati irányban, azaz Bosznia felé való kiterjesztésének lehetősége merült fel, akkor Cvijić az „etnografikus” jogokat helyezte előtérbe. Paradigmatikus szituáció ez, a példákat tovább sorolhatnám, sőt, mi több, az etnikai versus történelmi jogok feszültségének nyomait ott láthatjuk a kilencvenes évek balsikerű szerb nemzetpolitikájában is.

ciója és a szerbiai többkulturális valóság közötti kompromisszum megtalálására, ami a kisebbségi politikai elitek tevékeny hozzájárulását igényli;

b) az alapvető jogok és szabadságok. Hasonló feladatról ejthetünk számot, mint az imént, hiszen a modern konstitucionalizmusból ugyancsak következik a jogok és a szabadságok katalógusa, amelyek a meghatározott nemzetközi okmányokban találhatók;

c) a hatalmi ágak szervezése.

Az utóbbi kérdés többfajta értelmezési perspektívát nyithat meg, de a rövidség kedvéért csak egy kérdésre összpontosítok. Ugyanis, figyelembe véve a szerbiai politikai konstellációt, a közeljövőben is olyan kormányra kell számítanunk, amely legalább három pártot foglal magában. Ez a brutum factum nemcsak az elnöki rendszer érvényre jutását kérdőjelezi meg, de azt igényli, hogy az alkotmány olyan mechanizmusokat léptessen életbe, amelyek egyensúlyt hoznak létre a végrehajtó és a törvényhozó hatalmi ágak között. Ráadásul ebben a helyzetben mindig fennáll az a veszély, hogy a kisebbségi politikai elitek az ad hoc jellegű politikai alkufolyamatok rabjaivá válnak.

d) a hatalom területi megszerzése. Az európai egységesülés kapcsán írt megvalósíthatósági tanulmányban meglehetősen általános kitétel találunk e kérdést illetően, miszerint „meg kell találni az egyensúlyt a szigorúan központosított hatalom és a decentralizációs igények között”. A szerb politikai elitek tartózkodnak attól, hogy döntést hozzanak, noha az alkotmánynak meg kellett volna nyilatkoznia, hogy pontosan milyen decentralizált funkciókat rendel hozzá a regionális és a lokális szintekhez.

e) Az alkotmányozás folyamata és az alkotmány megváltoztatásának proceszszusa. E helyütt fel kell vetni azt a kérdést, hogy a kisebbségi politikai elitek milyen módon vehettek részt e folyamatokban, és hadd tegyem hozzá, hogy eleddig nem tudok a kisebbségi elitektől származó érdeklődésről ebben a tekintetben, noha e tevékenység aligha becsülhető le az érdekérvényesítés vonatkozásrendszerében. Voltaképpen csak egyetlen olyan tanulmányról szereztem tudomást, amely komolyan tárgyalja a kérdést, és expressis verbis javasolja a kisebbségi politikai reprezentánsok bevonását az alkotmányozás és az alkotmányváltoztatás folyamatába.⁹

A 2000-ig hatalmon levő rezsim nem mutatott hajlandóságot a magyar követelmények teljesítésére, és a magyarelles retorika volt jellemző a politikai diskurzusra. A 2000-es szerbiai eseményeket követően új fázisba lépett Szerbiában a többpártrendszeren alapuló parlamentáris demokrácia. Ezt az időszakot a reform, illetve a politikai demokrácia konszolidálása jellemezte. A szerb politikai szinté-

⁹ N. Dimitrijević: *Ustavna demokratija za Jugoslaviju: između reforme i revolucije* (kézirat).

ren a Đinđić nevével fémjelzett Demokrata Párt még fontosnak tartotta a kisebbségi politikai elitek beemelését a köztársasági kormányba. 2000 után valójában kísérlet történt egyes kisebbségi politikai vezetők integrációjára. Ezt követően olyan kormány jött, amely úgy látta jónak, hogy nem folytatja elődei praxisát, és mondjuk úgy, „leszállította” a kisebbségi politikai vezetőket regionális és helyi szintre. Jellegzetes, hogy a 2003-ban életbe lépő választási törvény erősíthette azt a meggyőződést, hogy a kisebbségi érdekérvényesítés előtt komoly akadályok tornyosulnak (ez a törvény lehetetlenné tette a magyarok és a bosnyákok számára, hogy részt vegyenek a köztársasági parlament munkájában, később a konstelláció módosult, bár mindegyik kritikai kommentátor hozzáteszi, hogy csupán a legnagyobb kisebbségek esetében). Nem hagyhatom figyelmen kívül, hogy a szerbiai makropolitikai folyamatok milyen módon határozzák meg a kisebbségi aktorok mozgásterét és partnerkeresési gyakorlatát. Ugyanis Szerbiában eddig minden párt, politikai csoportosulás valamilyen módon osztotta a hatalmat, azaz részt vett a hatalomgyakorlásban. Ami azt jelentette, hogy a hatalmi erőforrásokkal kapcsolatos általános kereskedelem determinálta a politikai teret. Ezt hívják, eufemisztikus módon, kohabitációnak, ami a választók számára azt jelenti, hogy sohasem kell egyértelműen dönteni vagy elköteleződni valamilyen politikai stratégia mellett, mert a szétterjedt politikai kereskedelem viszonylagosít bármilyen irányulást. Ezzel magyarázható, hogy egymásnak ellentmondó politikai orientációk kerülnek időleges vagy tartósabb politikai szövetségbe egymással, és a megannyi „kohabitációs” szövetségben, alkalmi alkufolyamatban dedifferenciálódnak a politikai irányulások. Ezzel azt kívánom jelezni, hogy a szerbiai politikai mezőbe beépült egy erőteljes demokratikus deficit,¹⁰ ugyanis ha a hatalmi erőforrások ily módon osztódtak el, szavazókra voltaképpen egyre kevésbé volt szükség. Ez a felismerés felveti azt a kérdést, hogy lehetséges-e ebben a politikai környezetben stratégiai partnerségek kialakítása, vagy bármilyen kisebbségi párt rákényszerül-e arra, hogy az alkalmi kompromisszumok mocsarában vergődjön?

A kisebbségi önkormányzatiság kivetítése a vajdasági magyarok számára akkor kezdődött, amikor a többségi nemzetépítés új fázisba jutott, ugyanis a kilencvenes évek elején ott volt a háború perspektívája, a területi expanzió előlegezése, a kilencvenes évek második felében pedig a terület (a nemzetlétezés feltétlen alapjaként minősített dimenzió) nagysága egyre kisebbé vált. Még tovább kell mennünk: a kilencvenes évektől kezdve az a szerb politikai, küldetésstudatos projektum oszlopai porladnak szét, amelynek kötőanyagát még a 19. században alkották meg. Mindenesetre a kisebbségi önkormányzatiság kérdésének tematizációs esé-

¹⁰ Amikor írom e sorokat, folyamatban van a szerb kormányalakítás, amelynek egyik lehetősége, hogy a korábbi „elvtelen” kohabitációs gyakorlatnak vége szakad. De ez csak lehetőség.

lyeit mindig meghatározta a többségi nemzetépítés homogenizációs stratégiája. A rezsimváltás utáni hetedik esztendőben felemás eredményekről adhatunk hírt Szerbiában minden összefüggésben.

A kisebbségekkel kapcsolatban jogi bizonytalanságról kell beszélnünk. Nem lényegtelen vonatkozás, hogy a Szerbia és a Montenegró államközössége szintjén életbe léptetett törvény nem határozta meg a kisebbség fogalmát, amivel lényeges kérdéseket taszított a politikai alkufolyamatok tartományába. Ráadásul az államközösség megszűnte után Szerbiában ma nem létezik kisebbségi törvény, és a kisebbségi kérdéskör meghatározott része extra legem tartományba került. A jogszabályok hiányában ténykedő nemzeti tanácsok, bárhogy is ítéljük meg politikai pozíciójukat, lebegő állapotban vannak. Jelezni kell ezenkívül, hogy a törvényeket nemcsak, hogy nem alkalmazzák, hanem fennállnak olyan jogszabályok is, amelyek kollízióban állnak egymással. A helyi önkormányzatra vonatkozó törvény nem teszi lehetővé a nemzeti szimbólumok használatát, hanem csupán a lokális egységek, és az állam bizonyos reprezentatív jeleit, ami ellentétben áll a vonatkozó kisebbségi törvénnyel és az alkotmányos okmánnyal. Regisztrálhattuk azt a jelenséget is, hogy a törvényi rendelkezéseket csupán bírósági döntésekkel lehet érvényre juttatni (mint ez történt Szenttamás esetében), a hagyományos név használatát csak bírósági döntéssel lehetett elérni.

3. A Vajdasághoz, a több kultúrát magában foglaló tartományhoz sajátos szerepkör társul ebben a jelentéskörnyezetben. A demokratikus átmenet megszákítása az autonómia megszüntetésével kezdődött. A szerb gazdasági és politikai átrendeződés, a nemzetpolitikai jellegű központosítás a nyolcvanas évek végén átírta a hatalmi pozíciókat, egységesítette a hatalmi-nemzeti teret, amely gyökeresen módosította a Vajdaság regionális illetékességi köreit. Kváziállami kompetenciákkal rendelkező tartomány helyett a bellicisztikus nemzetpolitika irányítási szektorává alakult át, amely együtt sodródott a periferizálódás irányába Szerbia egészével. Az említett politikai perspektívatorés az új évezredben felerősítette a regionális értékek hordozóinak igényeit, fellépésük a hatalommegosztás megvalósítására, a decentralizáció olyan formáira irányult, amelyek mintegy a regionális autonómia kiteljesedését jelenthetnék. Miközben ezen alanyok politikai igényeiket fogalmazták meg, retorikájukban európai tapasztalatokra hivatkoztak, a „régiónok Európájának” gondolatát visszhangozták, az európai térbe való integrálódás jelszavát helyezték előtérbe.

A decentralizáció általános jelenségnek számít a posztkommunista országokban, és az európai intézményekkel folytatott kommunikációban a szerbiai politikai elitek is imperatívuszok elé kerültek. Ez a redisztribúciós illetékességek újraalakítását igényelte, és 2002 kezdetén elfogadták az ún. omnibusztörvényt, amely visszaszármaztatott meghatározott pénzügyi és irányítási illetékességeket a vajdasági képviselőháznak és a tartományi végrehajtó tanácsnak, de az 1990-

ben életbe lépő alkotmány kereteiben. Létrejöttét közigazgatási racionalitással támasztották alá, hiszen több mint 200 változást jelentett a szerbiai törvényekben. A törvény ugyan módosításokat hozott az illetékességekben, de lényegében megmaradt a központosító nemzetpolitika kereteiben, mert a központi hatalom manőverezési terét nem szűkítette, valójában fenntartotta a centralizációs pozíciók hordozóinak azon lehetőségét, hogy redisztribúciós hatalmat gyakoroljanak. A Vajdaság kapcsán úgy gondolom, hogy a területi autonómia artikulációja,

- a) Szerbia demokratizációjának felgyorsítását mozdíthatja elő,
- b) a decentralizáció az integráció megerősítését szolgálja,
- c) a központi és a területi szervek közötti felelősségmegosztás az intenzív gazdaságfejlődés számára teremt meg feltételeket.

Ugyanakkor ha röviden kívánom diagnosztizálni a fennálló konstellációt, úgy a következőképpen kell fogalmaznom:

- a) Szerbiát továbbra is az átfogó bizonytalanság és az intézményes instabilitás jellemzi,
- b) az európai intézményekbe való betagozódás időbeli horizontját, lépésrendjét növekvő kétely, elbizonytalanodás övezi,¹¹
- c) a vajdasági regionális azonosság intenzív értelmezési konfliktusok tárgya, miközben a regionális autonómia politikai képviselőjének egyre csekélyebb a támogatottsága,
- d) a jelenlegi decentralizációs alakzatok a hatalmi decentralizáció legenyhébb változatát jelentik (puha autonómia),
- e) a tartósabb leszakadás veszélyének negatív képzeete erősödik.

¹¹ M. Türkes – G. Gökgöz: The European Union's Strategy towards the Western Balkans: Exclusion or Integration? *East European Politics and Societies*, 2006, Vol. 20, No. 4, 659–690.